

Balkansko u dinarskome mentalitetu: teološko viđenje dinarskoga utjecaja u konstituiranju suvremene hrvatske države

Jure Perišić*

Sažetak

Ovaj rad istražuje koliko jedan od vidljivijih i prisutnijih mentaliteta u Hrvatskoj, naime dinarski, ima utjecaja na prva razdoblja uspostave suverene i samostalne hrvatske države te daje jednu teološku kritiku toga fenomena. Spomenuti se mentalitet u prvome poglavlju dovodi u vezu s osnovnim elementima balkanske *formae mentis* te se ujedno traže i njegove osnovne značajke. U drugom će djelu rada upravo te značajke biti stavljene u kontekst govora o uspostavi samostalne Hrvatske, te će se tom metodom veoma lako moći uočiti koliko su hrvatske društveno–političke elite toga razdoblja određene njihovom zaostalošću. Treći dio rada naglašava kakav bi to stav kršćanstvo trebalo zauzeti prema takvome načinu ponašanja i shvaćanja države i društva. Kršćanstvo bi se u tom pogledu — a pritom se posebno misli na ono kršćanstvo katoličke provenijencije — moralo jasno distancirati od svih nakupina dinarskoga svjetonazora i njegova prizemnog uprisutnjenja u svakodnevnome životu. Iznošenje kršćanskoga stava ujedno je i temeljni cilj ovoga rada. Do njega se pak došlo iščitavanjem tekstova autora koji su ovim temama posvetili dobar dio svoga znanstvenog rada. Uzimajući sve ovo u obzir može se reći da je konačan rezultat ovoga rada konstatacija koja tvrdi da profetsko–kritička funkcija kršćanstva mora postati još jasnija i vidljivija u suvremenome hrvatskom društvu.

Ključne riječi: Balkan, dinarski mentalitet, državotvornost, proročko–kritička dimenzija Crkve, dijalog

Uvod

Premda je *država* u prvome redu konkretizacija *političke svijesti* jedne zajednice¹ — svijesti, dakle, o pripadnosti istomu narodu, koja nikako ne prihvaća mogućnost postojanja neuređene mase i slijepoga biološkog nagona, nego naprotiv,

* Jure Perišić, doktorand na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Splitu. Adresa: Zrinsko–frankopanska 19, 21000, Split.
E–pošta: jperisic@net.hr

1 Usp. Joseph Höffner, *Kršćanski socijalni nauk*, Zagreb, 2005., str. 239.

jednu duhovnu dimenziju — u našem hrvatskom mentalitetu, čini se, prevladava ovo suprotno mišljenje, bazirano ponajprije na onome *etničkom*, gotovo bi se reklo, krvnome zajedništvu. To je posebice vidljivo u stalnim pretenzijama da se pojedince proglasi »pravim« Hrvatima, dok se na one druge gleda kao na izdajnike sposobne jedino za narušavanje hrvatske državotvornosti.² Kada se tome još pridodaju i nastojanja nekih koji svoje katoličanstvo shvaćaju isključivo na ideološki način, što bez sumnje simbolizira i poznata sintagma »Hrvat–katolik«, onda se dobiva prava vojska spremna da kroz apologetičnu borbu ovim »državotvornima« osigura mandat koji će opet prvotno služiti za kadrovanje stranačkih birokrata i ostvarivanje vlastitih interesa partije.³

Ipak, sve to ne bi bilo toliko presudno niti nama zanimljivo — jer je politika kroz povijest već mnogo puta pokazala svoje pravo lice, a ono se rijetko kada moglo skicirati pojmom *brige za opće dobro*, kako bi u svakom slučaju trebalo glasiti njezino temeljno određenje — da se unutar takvoga politikanskog ponašanja izravno nije pozivalo na kršćanska načela i katoličku tradiciju. Samo, dakako, u onome što je politički potrebno i korisno, odnosno dok se ne osvoje izbori. Jasno je da se na takav način profanira kršćanstvo, odnosno ono što je unutar njega sveto. Upravo to i daje za pravo teološki se osvrnuti na spomenutu tematiku. A da se pritom ovaj rad, kojim slučajem, ne bi sveo na površnu kritiku dnevnopolitičkih zbivanja, te samim time postao banalan poput njih, ovdje će se pokušati naći uzroci takvoga ponašanja. Njih će se pak najprije izvući iz same srži hrvatskoga bića, odnosno iz *mentaliteta* koji prevladava na ovome prostoru. Zato će se morati ući u samu bit osobina toga *kolektivnog nesvjesnog* i onoga što se u njemu nataložilo tijekom stoljeća. To će u svakom slučaju biti bolan proces, i to iz više razloga. Prvi među njima svakako je nužno podrazumjevanje i prihvaćanje samokritike. Tko istražuje mentalitet, mora biti spreman na istinu i na priznanje da se unutar njega nalaze i stvarnosti koje nikako nisu pozitivne. Iz takve samospoznaje pak slijedi i opredjeljenje za odstranjenje tih negativnosti. Problem je, međutim, u tome što su se pojedini negativni fenomeni s vremenom do te mjere mitologizirali da ih se spontano i nekritički počelo smatrati poželjnim i vrijednim divljenja. Takva je, recimo, situacija s povijesnom pojavom *hajduka*

2 Usp. Špiro Marasović, *Demos ante portas*, Split, 2002., str. 174.–175. Pojam »pravih« Hrvata Marasović na ovom mjestu koristi kako bi slikovito pojasnio ona stajališta koja politički narod shvaćaju kroz značenje *etnosa*, a ne *demosa*. Takva videnja državotvornosti posebno proizlaze od onih koji se vole dičiti svojim desničarstvom, mada izgleda kako ni sami nisu sigurni što desnica u sebi podrazumijeva. U prvom se redu ovdje misli na HDZ koji voli isticati svoju *stožernost*, *domoljublju* i *državotvornost*, ne propuštajući gotovo nikad naznačiti da bi bez njih Hrvatska bila samo *krhotina Jugoslavije*. O tome više na www.hdz.hr/vijesti/nacionalne/hdz-je-stožerna-domoljubna-i-državotvorna-stranka.

3 Ovdje pojam *partije* koristimo u njezinom izvornom sociološko–političkom smislu, dakle općenito kao stranku, pa će se ponekad koristiti jedan izraz, a ponekad drugi. Ipak, ne može se zanijekati i povijesna uvjetovanost uporabe upravo tog termina, budući da u pozadini naše misli stoji ideja kako je komunistički (»partijski«) mentalitet sa svim svojim karakteristikama prisutan i u vodećim političkim strankama u samostalnoj Hrvatskoj. No budući da se tim tipom mentaliteta u ovome radu nećemo detaljnije baviti, ovdje nećemo ulaziti ni u šire distinkcije spomenutih termina.

i *gusara* odnosno njihovim veličanjem kroz narodne pjesme, pripovijetke i romane.⁴ Pa iako se, dakle, radi o bolnome procesu, s njim se moramo uhvatiti u koštac, jer se jedino na takav način može doći do istine, prekinuti lance koji nas drže vezanima za prošlost te se s povjerenjem okrenuti budućnosti. Uostalom, to je zahtjev Isusa Krista, jedine osobe kojom se — ako smo kršćani i katolici — smijemo, možemo i trebamo ponositi.

1. Doticaji balkanskoga s dinarskim mentalitetom

Ima nečeg balkanskog u dinarskome tipu čovjeka. Balkan je, naime, mjesto dugotrajnoga pamćenja,⁵ koje u prvom redu predstavlja Otomansko nasljeđe. Čak do te mjere da taj pojam predstavlja i zamjenu za europsku Tursku.⁶ Već ova kategorizacija jasno upućuje na to da će Balkan u sebi kriti i sadržavati podosta negativne konotacije. Naravno da to ne znači kako je sve u njemu negativno, ili da bi možda sam taj termin bio sinonim za nešto negativno. Uostalom, negativnih elemenata ima u svim tipovima mentaliteta, tako da ovaj balkanski po tome ne čini nikakav izuzetak. Međutim, povijesna zbivanja ovom potonjem zaista nisu išli u prilog. Ovdje ponajprije mislimo na presudnu ulogu Osmanlijskog carstva i njegovih osvajanja. Naime, kroz povijest je bilo bitno — a to je svakako i danas, ma koliko nam se činilo drugačije — kojem se svijetu pripada, kršćanskomu ili islamskomu. Balkan, kao zemlja velikog tursko–islamskoga utjecaja, uvijek je bio područje od kojega Europljanin zazire i kojemu nikako ne želi pripadati. Duhovno, civilizacijski i kulturološko, tom prostoru ne pripadaju ni Hrvati — barem kad se Hrvate pita⁷ — ali pojedine elemente balkanskog mentaliteta koji su kod njih prisutni nemoguće je ne uočiti. Uostalom, nemoguće je i beskompromisno tvrditi da i sama Hrvatska nije dio Balkana, ili da barem to kroz povijest nije bila. Dalmacija je pak, barem prema nekim autorima, njegov neupitan dio.⁸

Možda najsržniji opis balkanskoga mentaliteta donosi Marija Todorova kada u svojim istraživanjima iznosi karakteristike književnog lika Bajke Ganje Balkanskog bugarskoga pisca Aleka Konstatinova.⁹ Njegova vulgarnost i nekultura ono su temeljno što ga definira. Naime, Baj Ganjo kreće na put prema Zapadu

4 Usp. Špiro Marasović, *Demos ante portas*, str. 117.

5 Usp. Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd, 2006., str. 53. Potrebno je istaknuti kako je sam pojam *Balkana* po sebi nejasan. On u sebi krije mnoge označnice. Od etimološkoga nazivlja preko geografskoga i povijesnoga značenja, do socioloških i političkih konotacija, Balkan u sebi sadrži različite momente. O tome govori i sama Todorova na početku svoga djela kad pokušava prodrijeti u značenje samoga *nomena* Balkan. O tome također v. Mirela Slukan Altić, *Balkan — geografska stvarnost ili nametnuti identitet?*, *Društvena istraživanja*, 2011, 20, 2, str. 401.–413. Mi ćemo se posebno zadržati na sociološkim aspektima ovoga područja i preko njih pokušati pružiti jednu suvislu teološku analizu dotične stvarnosti.

6 Usp. Mirela Slukan Altić, *Balkan — geografska stvarnost ili nametnuti identitet?*, str. 406.

7 Usp. Nataša Zambelli, *Između Balkana i Zapada: problem hrvatskog identiteta nakon Tudmana i diskurzivna rekonstrukcija regije*, *Politička misao* 2010, 47, 1, str. 56.

8 Usp. Luka Tomašević, *Između zemlje i neba*, Sinj, 2000., str. 21.

9 Usp. Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, str. 108.

u potrazi za vlastitim napretkom u staroj seljačkoj nošnji, a kući se vraća odjeven kao Europljanin, tražeći već time da mu se njegovo mjesto divi, povlađuje i klanja. Međutim, nesuglasje njegova izgleda i karaktera zapanjujuća je. On se tu pokazuje kao loša imitacija Europljanina, što Todorova krasno naziva »površinskom mimikrijom civiliziranog ponašanja bez prihvaćanja istinskih vrijednosti«. ¹⁰ Sve ovo nekako podsjeća i na naše stanje duha, odnosno na naša mjesta, koja su postala, gotovo bi se moglo reći, zatočenicima pojedinih povratnika, jer su oni tobože proputovali svijet i na tom se putu naučili pravomu ponašanju i istinskim vrijednostima. Jedino nas oni mogu naučiti kako pravilno živjeti i koje vrijednosti sljediti. Kao da su zaboravili odakle su potekli i koji je njihov stvarni izvor. Ne shvaćaju, dakle, da na takav način izgledaju »komični«, ¹¹ kako bi to najjednostavnije pojasnila Todorova. Uza sve to, kada se zna da su za to svoje skupocjeno odijelo morali trpiti teški rad na najnepovoljnijim mjestima i uvjetima, naravno, uz slabu plaću i stalni strah od deportacije, budući da je selekcija za ostanak bila rigorozna ¹² — jer doseljenike općenito niti jedna zemlja ne prihvaća baš raširenih ruku, nego ih gleda kao građane drugoga reda, što znači da su se u svojoj slobodi odlučili za male novce dobro progaziti svoje dostojanstvo — ta »komičnost« veoma lako, ali i opravdano, može prijeći u porugu.

U sve ono što Balkan jest i što u sebi pretpostavlja ovdje se ne može i neće ulaziti. Taj pojam doživio je mnoge transformacije, čak dotle da je *balkanizacija* kao izvedenica imena *Balkan* postala opći geopolitički pojam koji u sebi podrazumijeva rascjepkanost, i to najčešće onu teritorijalnu, ali istovremeno s negativnom konotacijom jer se u njemu krije i značenje netrpeljivosti među različitim skupinama. ¹³ Pojam Balkana i balkanskoga mentaliteta ovdje je poslužio samo toliko da se uoči da je hrvatski mentalitet također prožet najznačajnijim karakteristikama balkanskoga čovjeka. Drugim riječima, poslužio je da se ustvrdi kako je ono čemu se iskonski pokušavamo oprijeti i od čega pokušavamo pobjeći ipak donekle dio nas. Barem kada je u pitanju *forma mentis*.

Nadalje, ovdje se nipošto ne želi konstatirati kako u Hrvatskoj postoji nekakav jedinstven, tipično balkanski mentalitet. Već sama Dalmacija u sebi krije razne vrste svjetonazora i ustaljenih obrazaca ponašanja. Dovoljno je samo spomenuti Poljica i njihov način življenja. Poljičko inzistiranje na *zadrugama* kao obliku korištenja zajedničke imovine, kao i veća imovinska samostalnost žena, ¹⁴ svakako su u bitnoj suprotnosti tvrdomu patrijahalnom ustroju balkanske obitelji. ¹⁵ Kod ovakva je mentaliteta, primjerice, za razliku od onog balkanskoga,

10 Usp. *Isto*, str. 108.

11 Usp. Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, str. 108.

12 Usp. Melita Švob, *Migracije jugoslavenskih žena, Migracijske teme*, 1990, 6, 4, str. 4.

13 Usp. Nevena Tanasić, *Denotacija i konotacija imena Balkan i njegovih izvedenica, Hrvatistika*, 2010, 4, 4, str. 113.

14 Usp. Goran Bandalović — Ivanka Buzov, *Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u Zagorskoj Dalmaciji*, *God. Titius*, 2011, 4, 4, str. 197.

15 V. izvrsnu studiju o tome; Bette S. Denich, *Spol i moć na Balkanu* — u: Anđelka Milić (ur.), *Radanje moderne porodice*, Beograd, 1988., str. 267.–284.

sramota ako muškarac težak fizički rad prepusti ženi.¹⁶ Da se ne spominje i za ono vrijeme veoma napredno, poljičko političko ustrojstvo, iz kojega Francuska, koja ga je — ironično — dokinula, može samo učiti. Poljičke institucije, pravni karakter Republike i demokratizam s federalnim elementima, konstituiranost samouprave na temelju Statuta i realno postojanje određenoga oblika podjele vlasti, a sve to još prije 15. stoljeća¹⁷ — dok, primjerice, Francuska takvo stanje u to vrijeme nije mogla ni sanjati — jasno govori o postojanju različitih društvenih ustroja, a time i mentaliteta, na našem prostoru.

U ovome se radu pokušava istražiti mentalitet dinarskoga tipa. Treba imati na umu kako nam nije namjera tvrditi da isključivo unutar ovog tipa mentaliteta prevladavaju negativnosti ili da su druge vrste mentaliteta nad ovim superiornije. Naprotiv. Arogancija, primjerice, primorskoga tipa čovjeka, ili pak ona Zagrepčanina, kao stanovnika metropole za kojega su svi drugi »provincijski dotepenci«, već je poslovično poznata. Uz to moramo naglasiti kako je sasvim jasno da dinarski tip kolektivnog nesvijesnog neće biti isključivi krivac za stanje u društvu kakvo imamo posljednjih dvadeset i pet godina. Naime, jugoslavenski samoupravni marksizam generirao je mnoštvo nakaznih karakteristika Hrvata dvadeset i prvog stoljeća, pa je u tom kontekstu za današnje stanje zacijelo i odgovorniji. Međutim, nikako se ne mogu zanemariti ni utjecaji dinarskog mentaliteta koji je s ovim komunističkim dugo vremena imao nerazdvojni suživot.

U ovom radu prihvaćamo Mardešićevo (alias Jakov Jukić) razumijevanje pojma mentaliteta. Tu ga se definira kao duhovnu zakržljaloš i suženi svjetonazor, koji inzistira na ustrajnosti tradicije, očitovane ponajprije kroz neposredno iskustvo naroda.¹⁸ U tom kontekstu i dinarskom tipu mentaliteta možemo pronaći određenje. Uz to moramo naznačiti da je on označen i konkretnim geografskim obilježjem, i to primarno dalmatinskim zaledem i Hercegovinom, a potom čak i dijelom Bosne te Like, koji su očito imali slične povijesne prilike, pa im je i neposredno narodno iskustvo u mnogim točkama zajedničko.

Nadalje, iako se kategorički ograđujemo od konstatacije da je dinarski čovjek najsvjetliji primjer državotvornoga Hrvata, koju zastupa Ivan Mužić,¹⁹ ipak u njegovim promišljanjima nalazimo dobar presjek karakteristika dinarskoga mentaliteta. Naime, prema njegovu videnju dinarski čovjek je *ratnička figura*, prožeta *lukavstvom*, koje mu osigurava uspješnost u svim poslovima, posebice onima

16 Usp. Goran Bandalović — Ivanka Buzov, *Odnosi u seljačkoj obitelji i položaj žene u Zagorskoj Dalmaciji*, str. 201.

17 Usp. Mirko Klarić, O Poljičkoj samoupravi, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 2006, 43, 2, str. 161.

18 Jakov Jukić, *Budućnost religije*, Split, Matica hrvatska, 1991, 87–96.

19 Usp. Ivan Mužić, *Državotvornost dinarskih Hrvata*, 3. svibnja 2015., www.safaric-safaric.si/materijali_cro/muzic%ivan/2004%20Muzic%Ivan%20Državotvornost%20Dinarskih%20Hrvata.pdf, str. 1.–14

trgovačkog tipa.²⁰ Ne treba ni napominjati da je u takve poslove uključen i njegov dobro razvijen smisao za prijevaru, koji se i ovdje, barem se tako čini, pokušava relativizirati uvođenjem pojma *snalazljivosti*.²¹ Budući da je po naravi ratnik, Dinarac ne poznaje altruističnu sentimentalnost i osjećajnu obazrivost prema drugome. Očito — može se implicitno zaključiti — ona više pristaje primorskomu ili zagorskomu tipu čovjeka, odnosno onima koji po naravi nisu revolucionarni, a time valjda i državotvorni, i koji nisu degenerirali jedino zbog priljeva biološki zdravoga stanovništva dinarskoga krša.²² Nadalje, uz *kult snage i snalazljivosti*, veliku važnost dinarski čovjek poklanja i strogomu *patrijahalnom* načinu življenja. Sukladno pak tome, on će trajno njegovati i svoj prirodni osjećaj za hijerarhiju, očitujući ga posebice u *kultu vode*. Kada se svemu tome pridruži velika važnost onoga *mitološkog*, što se konkretizira i kroz fasciniranost *hajducima* i hajdučkom romantikom,²³ onda se po prilici dobiva dosta jasna slika o karakteru ljudi koje se naziva Dinarcima. Zbog toga ne začuđuje ni njihova općinjenost herojskim pjesništvom. Ona čak izražava i etičke vrednote hrvatskoga naroda, a ponajprije: osudu svake *uvrede* nanesene ljudskoj fizičkoj i moralnoj osobi, obitelji i domovini, *gostoljubivost*, *bratsku slogu* i prijateljstvo.²⁴ Već iz ovoga može biti jasno koliko balkanskoga posjeduje dinarski mentalitet. Ovo su sve, naime, karakteristike balkanskoga čovjeka: i krvna osveta kao sveti zavjet koji dokida uvredu nanesenu obitelji, i gostoljubivost i sloga, pa makar ona bila i sloga u zločinu. To će potvrditi i Luka Tomašević kada kaže da su stanovnici Sinjske krajine ljudi sasvim prirodnoga i spontanoga ponašanja, koji su u isto vrijeme osvetoljubivi i naprasiti, tvrdoglavi i osjetljivi na svoju naciju, okrutni u osveti i naumjereni u kazni, ali bez sumnje zahvalni svojim dobročiniteljima.²⁵ Kao što rekosmo, sve same karakteristike balkanskoga mentaliteta.

Ako zanemarimo da je iz samoga teksta jasno vidljivo Tomaševićevo simpatiziranje ovoga kraja, unutar njega ipak se može pronaći poneka važna obilježja dinarskoga čovjeka i njegova mentaliteta. Povijest je svakako tu odigrala jednu od najvažnijih uloga. Naime, gospodari toga područja u prošlosti su se izmjenjivali, od Mletaka do Habsburgovaca. Međutim, već sama otežana komunikacija toga kraja (zbog nepostojanja cesta) s bilo kojom od ovih vlasti učinila je da dinarski čovjek — u ovom slučaju onaj iz Sinjske krajine — može živjeti onako kako on želi, bez državnog uplitanja.²⁶ A kada država ne može provoditi svoje naume i svoje zakone, onda ni *seoski glavari* koji su bili zaduženi za administrativna pitanja ne mogu održavati disciplinu i red. Štoviše, u takvoj situaciji upravo oni prvi

20 Usp. *Isto*, str. 2.

21 Usp. *Isto*, str. 3. I Luka Tomašević navodi ovu *snalazljivost*, ali je formulira drugim nazivljem. On govori o bistrini uma stanovnika Sinjske krajine, o izvjesnoj prirodnoj urođenosti poduzetništva koja ih dovodi do uspjeha u svakoj vrsti posla. Usp. Luka Tomašević, *Između zemlje i neba*, str. 42.

22 Usp. Ivan Mužić, *Državotvornost dinarskih Hrvata*, str. 3.

23 Usp. Ivan Mužić, *Državotvornost dinarskih Hrvata*, str. 4.

24 Usp. Luka Tomašević, *Između zemlje i neba*, str. 40.

25 Usp. *Isto*, str. 41.

26 Usp. *Isto*, str. 25.

počinju tražiti ostvarenja najprije svojih interesa, pa se lako okreću korumpiranosti i potkupljivost,²⁷ koja je bez sumnje mogla cvijetati u stanju smanjenoga utjecaja vlasti. Kada se ovakvu poretku stvari pridoda još i *snalažljivost* — koja prirodno resi našega gorštačkog čovjeka, a koja je često samo relativiziran oblik pojma *prijevara* — onda je jasno da se nalazimo u izraženoj paradigmi i za postkomunističku situaciju u hrvatskome društvu i državi.

2. Konstitutivnost države u hrvatskome kontekstu

Državu, dakle, tvori narod u cjelini, a ne samo nekakvi »pravi« Hrvati i pojedine partije, bile one u potpunosti rigorozne u svome »desničarenju« koje smatraju dokazom svoje nacionalne i političke čistoće.²⁸ Država nikako nije povlastica nijedne pojedinačne skupine. Zato sva insistiranja na pojmovlju *stožernosti* i *državotvornosti* kod pojedinih stranaka nemaju svoje utemeljenje, a samim time ni vrijednosti. Očito tim i takvim pojmovljem oni žele izraziti svoje domoljublje, ne shvaćajući pritom da ono ne znači puku emotivnost prilikom spomena imena te iste domovine i stavljanje desnice na srce kod intoniranja državne himne, nego »živo sudjelovanje na dobru i patnjama naroda«, koje je »otvoreno čitavoj ljudskoj zajednici«.²⁹ Drugim riječima, domoljublje znači svakodnevno solidarizirano življenje s onim ljudima koji zajedno s pojedincem tvore ovu naciju, ali ne opet zbog njegovih egoističnih ciljeva, nego zbog ostvarenja *općega dobra*, što onda tvori i koristi čitavu čovječanstvu. Upravo je opće dobro, sagledano kao skup preduvjeta za razvoj pojedinca, manjih životnih krugova i cijeloga društva, temeljna zadaća svake države³⁰ odnosno upravo je ono temelj zajedničke političke svijesti koja tvori fenomen kao što je država. Činjenica je da su Hrvati ovakva shvaćanja naroda, nacije i države bili svijesniji u 19. stoljeću, na početku buđenja nacionalne svijesti, nego u vremenu koje je uslijedilo nakon propasti komunizma i raspada Jugoslavije. Jer ako bi se samo uzelo u obzir kako je Ante Starčević — istinski autoritet na spomenutom području i bez sumnje jedna velika i nepovnljiva povijesna ličnost — doživljavao svoj narod, stvari će biti mnogo jasnije. Upravo fenomen *narodnosti* tvorio je osnovni koncept njegovih društvenih nazora, a ona u sebi bezrezervno uključuje slobodno razvijanje duhovne i tjelesne snage naroda bez štete po druge narode, gdje je taj isti narod shvaćen — blisko

27 Usp. *Isto*, str. 31.–32.

28 To najjasnije govori primjer zadarskih Arbanasa čiji su stanovnici, inače doseljenici albanskoga podrijetla, od samoga početka otvoreno sudjelovali u hrvatskim preporodnim borbama i nacionalno integracijskim procesima. Zadržavajući svijest o svom albanskom podrijetlu, veći dio tog stanovništva nalazio se na hrvatskoj strani, braneći hrvatske nacionalno-političke i gospodarske interese, zalažući se u tom vremenu za ujedinjenje svih hrvatskih zemalja u Austro-Ugarskoj Monarhiji. O tome v. Marjan Diklić, *Pojava i razvoj pravaštva u Arbanasima kod Zadra*, Rad. Zavoda povije. znan. HAZU, Zadar, 2006, 48, str. 655.–665. Pod pojmom pak »desničarenja« podrazumjevamo bojovna i mitološka iznošenja političkih stavova, za koja se vjeruje da jedina u sebi sadržavaju istinu, i koja ne vide mogućnost dijaloga s onima koji drugačije misle.

29 Usp. Joseph Höffner, *Kršćanski socijalni nauk*, str. 230.

30 Usp. *Isto*, str. 239.

konceptu liberalnoga nacionalizma — kao skup pojedinaca. Ne, dakle, kao organska nadpersonalna cjelina u kojoj se pojedinac gubi.³¹

Začudujuće je pak koliko su se Hrvati u novijoj povijesti vratili unatrag od ove percepcije. Naime, u dinarskome mentalitetu u kojem još uvijek vlada *plemenski duh*,³² stvari se postavljaju na drugačiji način. Uz *etničko* poimanje naroda, dakle, kao plemena koje se tijekom stoljeća »narodilo«,³³ svaka pomisao o razvoju demokratskoga društva ima veoma slaba utemeljenja.³⁴ Ako bi se, nadalje, uzela u obzir temeljna obilježja pronađena u dinarskome mentalitetu, a to su svakako usmjerenost na pleme, snalažljivost, ratnički duh, opčinjenost mitološkim i hajdučkim, patrijarhalnost, visoko mišljenje o hijerarhiji itd., onda se može zaključiti i da je moderna hrvatska država temeljena na gotovo istovjetnim načelima. U hrvatskome kontekstu demokracija je bila prisutna — a čini se i da još uvijek jest — isključivo kao *partitokracija*,³⁵ u kojoj vlada jedna snažna ličnost, bez ikakve mogućnosti da joj se autoritet ospori kroz bilo kakav oblik kritike. Svaki takav pokušaj biva proglašen gotovo veleizdajom nacionalnih interesa i nanošenjem trajne štete stranci, što, naravno, rezultira izbacivanjem iz partije po hitnome postupku. Partija, dakle, mora biti jedna, nedodirljiva, snažna i iznad svega, jer je upravo ona simbol svega onoga u što njezini članovi vjeruju. Vidimo, nadalje, iz svakodnevnoga života i to da za hrvatsku partitokratsku demokraciju očito još uvijek vrijedi i pravilo *snalaženja* te pravilo povlačenja plemenskih veza, koji će moći garantirati dug ostanak na primamljivoj poziciji. Načelo po kojem se ponaša pleme u svakodnevnome životu, gdje se igra na kartu krvne povezanosti, identičan je onomu na državnoj razini. I ne treba zaboraviti, radi se uvijek o deklariranim kršćanima. Željko Mardešić o tome kaže: »Ali zato su kršćani ušli u neobuzdano natjecanje: da zasjednu u prve redove, prime nezaslužene aplauze, zauzmu bolja mjesta i steknu nezarađena bogatstva. Nitko od njih nije nikada dao ostavku zbog lažne pretvorbe, nitko nije istupio javno zbog zloporabe vlasti, nitko nije osudio nepravdu, nitko se izdvojio mišljenjem zbog stanja u društvu, nitko ustao u korist zapostavljenih. Samo su se gurali u prve redove na crkvenim slavljinama i izjavljivali da su veliki katolici.«³⁶ Bitno je, dakle, proglasiti se Hrvatom i katolikom, s time da djela to nikada ne moraju odražavati i potvrditi. Sve su to u konačnici sama snalaženja, rodijaštva i bratske sloge u zajedničkome zločinu.

Isto tako, dinarski mentalitet u hrvatskoj politici vidio se i u redovitome pozivanju na ono mitološko. Zbog toga ne čudi ni konstantno pozivanje na kršćansko–katoličku tradiciju. No ne treba mnogo objašnjavati na koji se način

31 Usp. Tomislav Markus, Društveni pogledi Ante Starčevića, Časopis za suvremenu povijest, 2009, 41, 3, str. 833.

32 Usp. Špiro Marasović, *Demos ante portas*, str. 117.

33 Usp. Špiro Marasović, *Demos ante portas*, str. 191.

34 Ne smije se zaboraviti da je demokratski sustav utemeljen na shvaćanju u kojem *demos* subzistira u narodu, a narod u svakom pojedincu; iz pojedinca onda proizlazi i sam politički legitimitet. Usp. *Isto*, str. 15.

35 Usp. *Isto*, str. 73.

36 Usp. Željko Mardešić, *Odgovornost kršćana za svijet*, Sarajevo–Zagreb, 2005., str. 20.

ovdje razumijevala tradicija. Naime, otvoreno govoreći, s početkom devedesetih godina prošlog stoljeća i uspostavom demokracije, u Hrvatskoj su bila jasno uočljiva nastojanja pojedinaca s desne političke opcije da s Crkvom započnu savez koji će za posljedicu imati *klerikalizam*.³⁷ Nisu li razna povladivanja Crkvi u Hrvatskoj, omogućavanja prekomjerne izgradnje novih crkava, netransparentno financiranje od strane države, pa čak i neka sumnjiva povezivanja pojedinih političkih moćnika i spretnih crkvenih snalažljivaca,³⁸ zapravo bila samo načini da se Crkvu pridobije za svoju političko–ideološku stranu? To, naravno, ne začuduje. Zanimljivija je činjenica da je Crkva takvim nastojanjima donekle i popustila, jer postoje pojedini njezini službenici kojima je očito bila želja da ih se shvaća kao *narodne vode*, a ne kao službenike Crkve. Marasović će u tome kontekstu reći da se takvi ne obraćaju vjernicima, nego hrvatskomu narodu.³⁹ I ono ratničko je, dakako, na političkoj sceni bilo i još uvijek jest veoma prisutno. Ideološko–političke isključivosti, razjedinjenosti i svakodnevna prepucavanja konkretizacija su onoga dinarskog. Onoga što svim silama želi pobjedu nad drugim, pa makar on bio i u pravu. Jer zbog toga što je drugačiji, ne priznaje mu se ni ono o čemu zna više od onoga koji je u krivu. Naravno da se u pozadini toga skrivaju druge namjere.

U zavjetrini mirnodopskoga rata i sukoba zlih ideologija, na zgarište su prvi stigli sitni trgovci i srebroljupci, poput zlokobnih hijena nakon krvave gozbe lavova. Svojim su novcem sve potkupili i sve premrežili, pa zapravo više nitko ne zna pišu li hrvatski scenarij bojovni nasljednici prošlosti ili današnji lukavi posjednici zlatnika. Stoga je narod ne samo podijeljen nego zbunjen. Glasuje za jedne, a drugi mu sišu krv i pretvaraju ga u siromahe,

reći će Mardešić.⁴⁰ Izgleda kako u Hrvatskoj *velika mržnja i licemjerna pljačka* idu ruku pod ruku.⁴¹

Ako je u Hrvata ono ratničko na cijeni, a po svemu sudeći jest, onda je ujedno i *sila*, kao temeljno obilježje toga ratničkog srž same države.⁴² Jasno je da će unutar takve koncepcije države vladajuća ideologija, kao i njezin pravni sustav, biti ustrojeni na način koji neće dopuštati nikakvu mogućnost dijaloga, nego isključivo direktivu vladajuće partije. Očito je, kako se vidi, dinarski mentalitet ipak bio pogodan i za stvaranje komunističke Jugoslavije. Ostaci i posljedice takvoga ustroja u Hrvatskoj još uvijek nisu na izmaku snaga. U Hrvatskoj, naime, još uvijek nije nadideno marksističko–lenjinističko poimanje države, budući da se ovu i danas gotovo redovito smatra organom prisile pomoću kojega vladajuća klasa drži u pokornosti podčinjenu klasu.⁴³

Budući da se, kako je već navedeno, dinarski mentalitet ravna prema zakonima krvne, rođijačke i prijateljske veze, koje u bitnome idu samo za ostvarenjem

37 Usp. Špiro Marasović, *Demos ante portas*, str. 176.

38 Usp. Bono Zvonimir Šagi, *Sa svjetiljkom vjere u društvenoj zbilji*, Zagreb, 1999, 246–247.

39 Usp. Špiro Marasović, *Demos ante portas*, str. 206.

40 Usp. Željko Mardešić, *Odgovornost kršćana za svijet*, str. 30.

41 Usp. *Isto*, str. 31.

42 Usp. Špiro Marasović, *Demos ante portas*, str. 72.

43 Usp. *Isto*, str. 174.

partikularnih interesa i djeluju mimo svakoga zakona, on ne ostavlja mjesta za realizaciju istinskog prava proisteklog iz Ustava, na kojem se realno treba temeljiti svaka država, pa tako i suvremena Hrvatska. Ustvari, prema nekim autorima, sama je država prvotno pravna tvorevina⁴⁴ odnosno stvarnost koja je identična pravu, budući je njegov tvorac i ujedno ukupnost vlastitih zakona. Ako je pak država bitno pravna tvorevina, onda ona mora u prvome redu biti na korist svima, bez izuzetka. Prema svima, nadalje, mora nastupati jednako obligatorno i jednako pravedno, štiteći svakog pojedinca na jednak način. Ne treba ni isticati da sve to mora činiti po načelu pravde kao svoga prvotnog ideala.⁴⁵ Stoga se može ustvrditi kako je Hrvatska naprosto samo deklarativno demokratska, što znači da ona sebe samo izvanjski temelji na Ustavu odnosno da pravo, kao temelj demokratskog ustroja, u hrvatskome kontekstu nije zaživjelo na način na koji bi trebalo. Konkretno, zakon ne vrijedi za sve jednako, ne donosi opću korist svima i ne pruža dovoljnu sigurnost svakomu pojedincu. Pritom ne treba zaboraviti da je upravo taj pojedinac legitimni nosilac državotvornosti. Onaj, dakle, iz kojega izvire pravo pojedine države.

Sve u svemu, kada se sagledaju sva navedena obilježja dinarskoga mentaliteta i onoga balkanskog unutar njega, može se zaključiti da se Hrvatsku na ovim prostorima još duže vrijeme neće promatrati kao suvremenu građansku i demokratsku državu. Njoj, čini se, više priliči Hobbesova teorija o nastanku države, koja svoju konkretizaciju — iako, dakako, samo donekle — može pronaći upravo ovdje. Naime, za Thomasa Hobbesa država nastaje kao *društveni ugovor* koji pruža sigurnost svakom pojedincu, štiteći ga od nasrtaja drugih, jednako slobodnih, ljudi. Nju se, u tom kontekstu, gleda kao onu koja nastaje kako bi otagnala ljudski strah za vlastiti život, uosobljen u strahu jednih od drugih, budući je temelj ljudske prirode *egoizam* izražen u insistiranju na golom osobnom interesu. Tu se, dakle, kao diktat predstavlja *nagon za samoodržanjem*.⁴⁶ Upravo se ovaj potonji nagon, kao i sam egoizam, očituju u svim dinarskim snalaženjima, ratničkom duhu i insistiranju na krvnim vezama. Zbog toga i dinarsko isticanje nacionalnoga gotovo uvijek u pozadini sadržava i ono egoistično. Kada se tomu pridoda bezuvjetno pokoravanje suverenu i traženje moćne državne vlasti — što je također bitna označnica i Hobbesove političke teorije⁴⁷ — onda se vidi da nismo daleko od istine kada ustvrdimo da bi ovaj engleski empirist povijesnu potvrdu svoje postavke mogao pronaći upravo u hrvatskom slučaju. Ako je tomu tako, onda je zaista krajnji čas pogledati sebi u oči i upitati se ima li smisla svoju

44 Usp. Gustav Radbruch, *Filozofija prava*, Beograd, 1980., str. 230.–231. Ovaj će autor na istome mjestu ustvrditi: »Država je pravo kao aktivnost koja normira, pravo je država kao normirano dato stanje.«

45 Ove funkcije države izvedene su iz činjenice da pravo, idealno gledajući ima svoje tri temeljne vrijednosti: *opću korist, pravnu sigurnost i pravdu*. Usp. *Isto*, str. 266.

46 Usp. Juraj Kolaković, *Historija novovjekovnih političkih teorija — od XV. Stoljeća do 1848. godine*, Zagreb, 1976., str. 91.

47 Usp. *Isto*, str. 93.

budućnost graditi na postavci da je čovjek čovjeku vuk. Jer u konačnici, čitava Hobbesova teorija izgrađena je na spomenutom »aksiomu«.

3. Crkva i kršćani u dinarskome mentalitetu

Koncilaska Crkva se — barem načelno — u potpunosti odrekla pokušaja da utječe na ovosvjetske procese u onim stvarima u kojima svijet ima vlastitu legitimu logiku i zakone.⁴⁸ To, naravno, ne znači da kršćani prema tom svijetu moraju postati indiferentni i da ne bi trebali raditi na njegovu napretku. Naprotiv. To samo znači da će kršćani odsada svijetu priznavati njegovu vlastitu vrijednost i autonomiju — što konkretno podrazumjeva da ga više ne shvaćaju kao stvarnost s kojom se moraju boriti i koju valja nadvladati budući je u svojoj suštini zla — odnosno, da će se njihov temeljni stav spram svijeta ogledati u *dijaloškoj suradnji*, koja u konačnici donosi spasenje.

Ako se s ovoga stanovišta promatra i hrvatska stvarnost o kojoj je dosada bilo riječi, poneki se zaključci sami od sebe nameću. Primarno, Crkva u Hrvatskoj je još devedesetih godina visoku politiku kao praksu trebala prepusti političarima. Od nje se trebala distancirati. Svijet, a u njega spada i politika, ima svoj način djelovanja kojemu nije potrebno tutorstvo Crkve. Naime, briga za *opće dobro* spada bez sumnje i na Crkvu, ali njezina profetsko–kritička funkcija u korist te stvarnosti jedna je stvar, dok je ideološka suradnja s određenom političkom opcijom nešto sasvim drugo. Jer spasenje je darovano svima bez iznimke,⁴⁹ a ne samo pravovjernim, državotvornim i čistokrvnim primjercima hrvatske vrste, koji bi trebali tvoriti elitu hrvatskoga društva.

Da Crkva po tom pitanju svoju zadaću nije odradila na primjerenj razini, pokazalo nam je i njezino konstantno insistiranje na *kolektivitetu*, na onome »našem«, što zajednicu kršćana jedino može zatvoriti u samodostatnu grupaciju izvan koje joj nije potreban nitko drugi. No Krist nije tražio kolektivno nego osobno predanje u volju Očevu i odnos s Njime. Zakon krvi, spola i nacije za njega više ne vrijedi. Zbog toga je i kršćanstvu uvijek važniji personalitet od kolektiviteta,⁵⁰ a svi pokušaji stvaranja nekakva »kršćanskoga društva« moraju — u najmanju ruku rečeno — proći strogu reviziju, da bi se vidjelo što se pod tim pojmom misli. Ako se pod njim podrazumjeva isključivo prožimanje društva kršćanskim simbolima i pokušaj da se u društvo vrati izgubljeni utjecaj Katoličke Crkve, onda bi bilo bolje odmah se u početku osloboditi takvih nakana. Uostalom, brojnost i moć istinskomu kršćanstvu nikada nisu predstavljali nikakav ideal, nego isključivo vjernost i svjedočanstvo.⁵¹ Zar to nije i Kristu na umu kad svoje učenike oslovljava i ujedno tješi formulacijom *maloga stada* (usp. Lk 12,32)?

48 Usp. GS, br. 36.

49 Papa Franjo, *Evangelii gaudium*, Zagreb, 2014., br. 113.

50 Usp. Bono Zvonimir Šagi, *Da sol ne obljutavi*, Zagreb, 1999., str. 128.

51 Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, Zagreb, 2007., str. 200.

Nasuprot takvu stavu, čini se da je Crkva svojim djelovanjem u zadnjoj dekadi prošlog stoljeća doprinijela još većem zamahu dinarskoga mentaliteta u hrvatskome društvu. »Katolički sindrom«, koji spominje Šagi,⁵² a kojega se službena Crkva nikada definitivno nije odrekla, samo je dodatno naglasio koje se norme spomenutoga mentaliteta trebaju poštovati. Njih se pak može uočiti u »dogmatskom načinu razmišljanja po kojem se jedino ispravnim čini ono što izriče najviši autoritet; strogo hijerarhijskoj strukturi vlasti, gdje sve počinje i završava linijom odozgo; hijerarhijskoj strukturi javnosti — uvijek prvu riječ dobiva glavni šef; centralizaciji — lokalna samouprava ima samo izvršiteljsku ulogu; podozrivosti i nepovjerenju prema pojedincu — on se mora potvrditi hvaljenjem vrhovne vlasti; pravovjernosti u iskazu ispred moralnosti u provođenju — pazi što govoriš, manje je važno što činiš, tu možemo biti milosrdni itd.«⁵³

Izглеđa da Šagi ovom izjavom ulazi u samu bit suvremenoga hrvatskog mentaliteta, izrasloga iz korijena dinarskoga shvaćanja svijeta, u kojem na jedno od glavnih mjesta dolazi prekomjerno povjerenje u hijerarhiju i vode. Nažalost, njegovom prešutnom dozvolom i nekritiziranjem, ali i gotovo istovjetnim ponašanjem,⁵⁴ očitovale se koliko je i sama Crkva u Hrvatskoj prožeta i određena dinarskim mentalitetom odnosno koliko se još uvijek nije snašla ni naučila demokratskomu načinu sagledavanja stvarnosti. Jer zajednica koja u svo- me župniku ili biskupu gleda ponajprije ustanovu s posjedom vlasti, a ne svoga prvog službenika pozvanog na pružanje paradigme kako se služi braći,⁵⁵ zaista se nalazi zarobljena unutar naznačenoga mentaliteta, a time i onoga balkanskog unutar njega.

U tom kontekstu, nalaze svoj temelj i sva *snalaženja* koja se događaju unutar same Crkve u Hrvatskoj. Nekima je očito najvažnije biti blizak s hijerarhijom i iz te bliskosti za sebe izvući poneku korist. Ti i takvi primjerci dinarske vrste mentaliteta posebno se dadu raspoznati unutar konzervativnih krugova hrvatskih katolika,⁵⁶ gdje se najvažnijim smatra ostvarenje pučkog oblika katoličanstva, nerijetko izjednačenog s onim etničkim, kulturnim i narodnim odsječkom njihova bića. Degutantnost njihove podobnosti, ali i izjavā, zapanjujuća je. Međutim, ona svjedoči isključivo o razini svijesti tih kršćana i dubokoj privrznosti plemensko-

52 Usp. Bono Zvonimir Šagi, *Da sol ne obljutavi*, str. 147. Šagiju ova konstrukcija predstavlja skup elemenata koji su zaostali u duhovnosti našega naroda — i to ne samo običnog puka nego takoder i kod intelektualaca — iz prošlih povijesnih vremena i okolnosti, prošlih interpretacija kršćanstva i videnja društva kao kršćanskog. On svakako u velikoj mjeri blokira i samu Crkvu, i to ne toliko kao instituciju, koliko samu zajednicu, koja bi u pluralnom društvu trebala biti u aktivnoj interakciji s unutarnjom i autonomnom društvenom dinamikom. Osnovne karakteristike tog sindroma su: dogmatski način razmišljanja po kojem se jedino ispravno čini ono što izriče najviši autoritet, strogo hijerarhijska struktura vlasti gdje sve započinje i završava linijom odozgo, hijerarhijska struktura javnosti, centralizacija, ropstvo vlastitoj prošlosti, potreba i uzdizanje vode, nepovjerenje prema pojedincu.

53 Usp. *Isto*, str. 153.–154.

54 O tome v. Jure Perišić, Teološka kvalifikacija i kritika suvremenog hrvatskog mentaliteta, *Nova prisutnost*, 2015, 13, 1, str. 45.–47.

55 Usp. Bonaventura Duda, *Koncilске teme*, Zagreb, 1992., str. 143.

56 Usp. Bono Zvonimir Šagi, *Da sol ne obljutavi*, str. 154.

mu svjetonazoru iz kojega se nikada nisu pomaknuli. Zato ne začuđuje ni to da takvi kršćani svoj istinski *locus* nalaze u masovnim svečanostima pučke religije — zapravo sredstvu društvene integracije naroda — odnosno u hodočašćima i proslavama velikih obljetnica koji su imali — a imaju, premda pomalo zakamufli-ran, još i danas — jasan političko–nacionalni poticaj.⁵⁷ Upravo ta mjesta narodne kohezije omogućit će konkretizaciju njihove apologetične bojovnosti.

Dakle, autonomija vremenitih stvarnosti kao jedno od najvažnijih načela *Pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu*, podrazumijeva napuštanje svih klerikalističkih trijumfalizama, koji se, kako se vidi, još uvijek mogu pronaći u svakodnevnome životu Crkve.⁵⁸ Jednostavno rečeno, demokratski ustroj države i društva ne može nikada prihvatiti totalitarne pretenzije nekog sustava, pa bio on temeljen i na kršćanskome svjetonazoru. Crkva u Hrvatskoj napokon mora prihvatiti činjenicu da demokratski sustav unutar kojega se nalazi — a ne treba zaboraviti da se u vremenu jugoslavenskoga marksizma upravo tim sustavom zanosila i njegovim načelima protivila diktatorskomu režimu iz Beograda — ne podrazumijeva slijepu odanost i poslušnost vodama, nego aktivno, dobrovoljno, individualno i odgovorno sudjelovanje svakoga građanina u vlasti.⁵⁹ Ono pak podrazumijeva i otpor u slučaju da onaj, kojemu je legitimno povjerena vlast, pod krinkom »volje naroda« provodi nečovječne radnje i prvotno gleda vlastiti interes, makar bio i »pravi Hrvat–katolik«, koji se diči svojim kršćanstvom.

Isto tako, Crkva mora shvatiti da je politika u demokratskome društvu priznata kao *miroljubiva javna aktivnost* čija je svrha *kompromis* ili barem koja podrazumijeva kompromis.⁶⁰ U pluralnom suvremenom svijetu je nemoguće bojovnošću i isključivošću promicati određen sustav vrijednosti, koji će opet poslužiti za stvaranje nekakva apologetičnog i zatvorenog kršćanskog integrizma, nesposobnog da pruži ruku pomirnicu onomu koji drugačije misli i vjeruje. To, naravno, ne znači da će se svaka inicijativa i građanski pokušaj apsolutno prihvaćati, prihvaćajući ujedno i načelo tolerancije. Međutim, dopustiti nekome da koegzistira, imajući svoj stav različit od našega, sasvim je razumljivo i za kršćanina neosporno. Crkva se pak mora jasno opredijeliti za istinsku slobodu u društvu, na isti način kako se za nju opredjeljivala u vremenu totalitarnoga komunizma. Nije potrebno odgovarati na različite provokacije i dizati svoj glas oko različitih banalnosti koje se u javnosti redovito serviraju. Ni sva medijska naklapanja ne bi trebala uzimati kao nasrtaje na sebe, tražeći što uvjerljiviji način da ih ospori i dokaže suprotno. Crkva bi u toj situaciji trebala biti mnogo zrelija, isto kao što bi trebala jasno prihvatiti odgovornost kada ti isti mediji dokažu da griješi. Njoj u interesu mora uvijek biti sloboda ljudi jer je to u konačnici i zahtjev Evandjelja.⁶¹

57 Usp. Željko Mardešić, *Rascjep u svetome*, str. 756.–757.

58 Usp. T. Giovannelli, *Svećenik poveo »Za dom...«, HOS-ovci mu uzvratili: Spremni!*, 3. svibnja 2015., www.slobodnadalmacija.hr/Hrvatska/tabid/66/articleType/ArticleView/articleid/281597/Default.aspx

59 Usp. Bernard Crick, *Demokratija*, Sarajevo, 2002., str. 103.–104.

60 Usp. *Isto*, str. 107.

61 Usp. Papinsko vijeće za pravdu i mir, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, prev. Danijel Labaš, Zagreb, 2005., br. 2. Na drugom mjestu Kompendij veli: »Crkva... kani svim ljudima predložiti...

Aktivnost Crkve za *opće dobro* ne ostvaruje se kroz ideološke rasprave dnevno-političke naravi, nego kroz bezrezervno opredjeljenje za siromašne i potlačene, što je prvotno teološka kategorija.⁶² Tako će se na pravi način ostvariti dijalog i suradnja između svijeta i Crkve, i tek tada će se Crkva na pravi način boriti za opće dobro. No da bi u tome uspjela, ona se nužno mora opredijeliti i naučiti *dijalogu*. Ako je dijalog *rizik*, i ako *drugoga* uvijek *pušta da se izrekne*,⁶³ onda je jasno da u njemu nema i ne smije biti bojovnosti. Nema ni nametanja vlastitoga mišljenja, nego stvarnoga prihvaćanja tuđega prava na vlastito mišljenje. Dijalog je način komuniciranja koji zahtijeva ljubav, opraštanje i mir u odnosu na one različite. Zato dijalog spada u sam temelj kršćanskoga nauka i može prožimati sva ostala njegova načela. Unutar dijaloga, naime, ne postoji plemensko svrstavanje na protivničku stranu i šticećenje onoga »našega«, znajući pritom da postoji mogućnost kako je on u krivu, ne bi li se na taj način sačuvao dotadašnji poredak na koji se mitološkim očima gleda kao da je dan od Boga. Krvne i plemenske veze u dijalogu ne igraju nikakvu ulogu. Ni različita snalaženja, vidljiva u raznim povlađivanjima prilikom dijaloga, nisu dobrodošla. Ona ga pak mogu samo iskvariti i dovesti do prekida. Dijalog je zapravo metoda koja zahtjeva poštenje, ustrajnost i velikodušnost svih sugovornika, odnosno *metoda hrabrosti za mudro iznošenje istine*,⁶⁴ makar nas ona na prvi pogled zaboljela. Bez bolnoga čišćenja zapravo nema ni napretka.

Zaključak

Premda, kako je uočeno, u Hrvatskoj postoje različiti mentaliteti, ipak jedan od njih, onaj dinarski, prevladava u hrvatskoj svakodnevnici. On je uz ostatke onog komunističkog najuočljiviji, najreprezentativniji i najizraženiji. Neupitna je naime i njegova prožetost balkanskim elementima. Svi ti elementi bili su vidljivi i prilikom stvaranja još uvijek mlade hrvatske države, koja se, pomalo naivno i samo deklarativno, od samog početka nazivala demokratskom. Od patrijahalnoga ustroja, raznih prevara i snalažljivosti, do prevlasti mitološkoga nad razumnim i bezrezervnoga poklanjanja svoga povjerenja hrabrim — ratnički shvaćenim — vodama, Hrvatima nije ni na kraj pameti bilo da Ustav i zakon shvate kao okosnicu društvenih odnosa. Demokratska svijest zaista se polako razvija, ali dobiva se dojam kako je u hrvatskome slučaju ona tek na početku. Ni kršćani nisu mnogo doprinijeli njezinu razvoju. Uspavani — kao što su to naprosto bili i svi drugi — i onemogućeni gotovo polustoljetnom komunističkom vlašću, ali

cijeloviti i solidarni humanizam, koji je kadar pokretati novi društveni, gospodarski i politički poredak utemeljen na dostojanstvu i na slobodi svake ljudske osobe, koji treba ostvariti u miru, u pravедnosti i u solidarnosti.« Br. 19. I ovdje se naglašava različitost od plemenskoga načina pristupa stvarnosti koji uvijek u sebi podrazumjeva određenu bojovnu zatvorenost i slabo razvijen smisao za slobodu.

62 Usp. Papa Franjo, *Evangelii gaudium*, br. 197.

63 Usp. Ante Vučković, *Učeći dijalog: Dijalogom do mira*, Split, 2005., str. 9.

64 Usp. Bono Zvonimir Šagi, *Da sol ne obljutavi*, str. 115.

i vlastitim mentalitetom u kojemu je najvažnije spasiti jedino svoju голу egzistenciju, nisu pokazali previše znanja kako slobodu unijeti u društvo. Bavili su se svojim ideološkim raspravama i osudama, pokušavajući najprije zaštititi ono svoje »pleme« koje se nekritički gotovo poistovjećivalo s Izabranim narodom. Takav oblik *civilne religije* službena Crkva nikada nije jasno odbacila. Dapače, i ona je sama upala u ideološka svrstavanja gdje je bilo najvažnije obraniti mladu državu u njezinu nastanku. To je konkretno značilo da se ona stavila na stranu tada vladajuće elite, čiji su članovi mahom dolazili iz komunističkih struktura, pa se prema tome drugačije nisu mogli ni ponašati. Njihove dotadašnje parole poput one »snadi se, družite«, vrijedile su i tada jer mentalitet iz kojega su proistekle drugačije nije ni poznao. No proročko–kritička funkcija Crkve nije ugašena. Ona svakako postoji i u visokim teološkim krugovima, kao i u jednostavnosti pojedinaca vjerničkoga naroda. Zapravo, svako svakodnevno življenje kršćanstva koje se ne vodi ovim banalno–balkanskim načelima najjasnija je i najsavršenija kritika takva mentaliteta.

The Balkan Element in the Dinaric Mentality: A Theological View of the Dinaric Influence on the Creation of the Modern Croatian State

Jure Perišić*

Summary

This essay investigates the degree to which one of the most evident and more common of mentalities in Croatia — the Dinaric — has influenced the establishing of the sovereign and independent State of Croatia in its early phases, and includes also a theological critique of this phenomenon. The first section links the said mentality to the fundamental elements of the Balkan forma mentis and the basic features thereof are sought out. The second section of the paper puts these particular features into the context of speech on the establishment of an independent Croatia, an approach which makes it very easy to note the measure in which Croatian social–political elites of that time were determined by the fact they seem to be less progressive. The third section highlights the Christian attitude to be adopted in regard to this type of behaviour and understanding of the state and society. Christianity in this respect — and here we speak of Christianity of the Catholic provenance — must clearly distance itself from any conglomeration of the Dinaric worldview and its rootedness in everyday life. To demonstrate a Christian attitude is at the same time the basic aim of this essay. It was shaped by reading thoroughly through the texts of authors who have dedicated the bulk of their scientific research to these topics. With all of this in mind one might say that the end result of this article is the assertion that the prophetic–critical function of Christianity must become even more apparent and more evident in contemporary Croatian society.

Key words: Balkans, Dinaric mentality, statesmanship, prophetic–critical dimension of the Church, dialogue

* Jure Perišić, Doktorand at the Catholic Faculty of Theology at the University of Split. Address: Zrinsko–frankopanska 19, 21000, Split. E–mail: jperisic@net.hr